

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

Харківський національний університет внутрішніх справ

Навчально-науковий інститут № 3

Кафедра психології, соціології та педагогіки

МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ

ДО СЕМІНАРСЬКИХ ТА ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

навчальної дисципліни «Практикум із загальної психології»

обов'язкових компонент

освітньої програми першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

за спеціальністю 053 Психологія (психолог ювенальної превенції)

Вінниця 2024

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 14.08.2024 № 8

СХВАЛЕНО

Вченою радою ННІ № 3
Протокол від 09.08.2024 № 8

ПОГОДЖЕНО

Секцією науково-методичної ради
з гуманітарних та соціально-
економічних дисциплін ХНУВС
Протокол від 13.08.2024 № 7

Розглянуто на засіданні кафедри педагогіки та психології
(протокол від 08.07.2024 № 13)

Розробники:

професор кафедри педагогіки та психології факультету № 3 ХНУВС,
кандидат психологічних наук, доцент Харченко С.В.

Рецензенти:

1. начальник кафедри психології та педагогіки гуманітарного факультету
НАНГУ, кандидат психологічних наук, доцент С.О. Ларіонов.
2. професор кафедри педагогіки та психології факультету № 3 ХНУВС,
кандидат психологічних наук, доцент Доценко В.В.

1. Розподіл часу навчальної дисципліни за темами

Номер та найменування теми	Кількість годин відведених на вивчення навчальної дисципліни						Вид контролю
	Всього	з них:					
		лекції	Семінарські заняття	Практичні заняття	Лабораторні заняття	Самостійна робота	
Семестр № 3							
Тема № 1 <i>Методологія та методи наукового дослідження. Спостереження як метод дослідження в психології. Метод спостереження та його характеристика. Спостережливість як необхідно важлива якість психолога.</i>	12		4			8	3 залік
Тема № 2 <i>Експериментальні та не експериментальні методи в психології. Експериментальний метод в психології. Методи опитування. Метод тестів в психології</i>	12		4			8	
Тема № 3 <i>Загальна характеристика проєктивних методик.</i>	12		2	2		8	
Тема № 4 <i>Методи вивчення відчуття, сприйняття та уваги</i>	12		2	2		8	
Тема № 5 <i>Методи дослідження та розвитку пам'яті та мислення</i>	10			2		8	
Тема № 6 <i>Методи вивчення та розвитку мовлення</i>	14		2	4		8	
Тема № 7. <i>Методи вивчення та розвитку здібностей та креативності</i>	12		2	2		8	
Тема № 8. <i>Методи вивчення міжособистісного спілкування</i>	10			2		8	
Тема № 9. <i>Методи дослідження властивостей особистості</i>	14		2	4		8	
Тема № 10 <i>Методи дослідження емоційно-вольової сфери.</i>	12		2	2		8	
Разом	120		20	20		80	

2. Методичні вказівки до семінарських та практичних занять

Тема № 1: Методологія та методи наукового дослідження. Спостереження як метод дослідження в психології. Метод спостереження та його характеристика. Спостережливість як необхідно важлива якість психолога.

Семінарське заняття Методологія та методи наукового дослідження. Спостереження як метод дослідження в психології. Метод спостереження та його характеристика. Спостережливість як необхідно важлива якість психолога.

Навчальна мета заняття: закріпити й поглибити розуміння здобувачів вищої освіти про спостереження як метод дослідження в психології.

Кількість години: 4

Навчальні питання:

1. Методологія та методи наукового дослідження.
2. Спостереження як метод дослідження в психології.
3. Метод спостереження та його характеристика.
4. Спостережливість як необхідно важлива якість психолога.

Методичні вказівки:

1. Методологія та методи наукового дослідження.

Методи психологічного дослідження виявляють залежність від основних теоретичних принципів, реалізованих психологією, і конкретних завдань, які вона вирішує. Загальна мета всіх методів психологічного дослідження полягає в точній реєстрації, виявленні, фіксації психологічних фактів, у накопиченні емпіричних, досвідчених даних для наступного теоретичного аналізу.

Конкретні методи дослідження базуються на методологічних принципах, що виходять із теоретичних положень науки. Будь-який метод дослідження несе на собі печатка тої або іншої теорії, що визначає й вибір об'єкта дослідження, і способи розшифровки отриманих результатів. Виходячи з особливостей об'єкта, предмета й завдань дослідження, розробляються певні варіанти основних методів -

методика вивчення тих або інших сторін розвитку психіки людини. Успіх дослідження багато в чому залежить від методичної винахідливості дослідника, від його вміння підібрати таке сполучення методик, що точно відповідає поставленим завданням.

2. Спостереження як метод дослідження в психології.

Спостереження - це планомірним, цілеспрямованим, навмисне й спеціальним образом організоване сприйняття явищ, результати якого в тій або іншій формі фіксуються спостерігачем. Спостереження - основний, найпоширеніший у психології емпіричний метод цілеспрямованого систематичного вивчення людини.

Спостереження в психологічних дослідженнях використовується в різних варіантах: спостереження як вид діяльності; спостереження як метод; спостереження як приватна методика (технологія).

Недоліки, властиві спостереженню як методу наукового дослідження, що впливають:

- великі часові витрати у зв'язку з пасивністю спостерігача. Важко передбачати, коли з'явиться щось важливе з погляду досліджуваної проблеми; у той же час деякі явища взагалі недоступні для спостереження;
- унікальність і неповторність спостережуваних явищ;
- труднощі встановлення причини явища (тісний зв'язок спостережуваних факторів з попутними явищами, а також багато невраховуваних умов);
- суб'єктивізм дослідника. Небезпека суб'єктивізму зростає в тому випадку, якщо дослідник не тільки фіксує в протоколі те, що він сприймає, але й висловлює своя думка про що відбувається. Такий тип запису М. Я. Басів назвав «тлумачними»;
- необхідність урахувати культурні й ментальні особливості об'єкта спостереження;
- складність здійснення статистичної обробки даних;

- трудомісткість, тому що для реалізації спостереження необхідна висока психологічна освіченість дослідника й величезні витрати часу.

Метод спостереження має безумовні достоїнства:

- універсальний характер;
- гнучкість спостереження;
- «скромність» спостереження;
- відсутність перекручування природного протікання психічних процесів;

- багатство відомостей, що збираються. Завдяки спостереженню перед дослідником розгортається життя певної людини, яку можна зрівняти з іншими конкретними спостереженнями й зробити відповідні висновки.

У цей час для досягнення об'єктивності й точності даного методу використовуються також такі технічні засоби, як кінозйомка, магнітофон, фотографія. Для уточнення результату спостереження використовується шкала, на якій відзначаються інтенсивність протікання того або іншого психічного явища: сильно, середньо, слабо, тощо.

Важливою методичною проблемою при здійсненні спостереження є питання про взаємодію дослідника й випробуваних: випробуваний не повинен знати, що він став об'єктом вивчення, інакше природність поведінки, що є головною перевагою методу, втрачається.

Залежно від об'єкта дослідження виділяють наступні види спостереження:

- самоспостереження — спостереження людини за самим собою на основі рефлексивного мислення. Як об'єкт самоспостереження можуть виступати мети, мотиви, результати діяльності. Даний метод лежить в основі самозвітів. До недоліків можна віднести суб'єктивність, внаслідок чого самоспостереження використовується найчастіше як додатковий метод;

- об'єктивне (зовнішнє) спостереження - спостереження за іншою людиною, з боку.

3. Метод спостереження та його характеристика.

Головними особливостями спостереження як методу психологічного дослідження є цілеспрямованість і опосередкованість (спостереження не прямо, а через що-небудь). У цьому випадку дослідник не втручається в хід психічних проявів випробуваних, внаслідок чого вони протікають природно. Однак ця «невтручательська» позиція спостерігача має не тільки позитивні, але й негативні риси. Зокрема, не всяке навіть спеціально зафіксоване сприйняття поведінки дітей можна вважати науковим спостереженням. Щоб стати справжнім методом наукового дослідження, спостереження повинне бути правильно побудовано (повинні бути чітко сформульовані мета й завдання дослідження).

Карта спостереження Стотта призначена для вивчення особливостей учнів, дезадаптованих до умов школи. До дезадаптованих відносяться два типи учнів: перший - які самі зазнають труднощів і створюють безліч труднощів для оточення (техперсоналу, педагогів та інших дітей), так звані «важкі»; другий - яким в школі важко, але оточуючим вони не доставляють неприємностей.

Зміст симптомокомплексів

Виявляються особливості (зовнішніх проявів, зразків поведінки), звані симптомокомплексами, такі:

I. НД - брак довіри до нових речей, людям, ситуацій. СК позитивно корелює з сенситивністю по ПДО Личко. Будь-які досягнення стоять дитині величезних зусиль.

II. Про - ослаблення (астенія).

Мова йде не про клінічних і навіть, не про субклінічних формах слабкості стану, а про прояви апатії, зниженого настрою, свого роду «нейрофізичних виснаження». У більш легкій формі спади енергії чергуються

з проявами енергійності і активності. СК говорить про дефіцит енергетичних ресурсів організму дитини, а, отже, про його неможливість прояву активності.

III. У - відхід у себе.

Самоусунення. Захисна установка по відношенню до контактів з будь-якими людьми, неприйняття виявляється до нього почуття любові.

IV. ТВ - тривога за прийняття дорослими і інтерес з їхнього боку. Занепокоєння і невпевненість щодо того, чи цікавляться

їм дорослі, чи люблять його. СК висловлює тривожну надію, прагнення, спроби учня до встановлення і збереження хороших відносин з дорослими.

V. НВ - неприйняття дорослих.

Прояв різних форм неприйняття дорослих: від уникнення вчителя, підозрілості до нього до неконтрольованої звички ворожості.

VI. ТД - тривога за прийняття дітьми.

Занепокоєння і невпевненість в тому, чи люблять його діти і представляє він для них інтерес. СК ТД висловлює ті ж тенденції, що і СК ТВ, але відносно однолітків.

VII. А - асоціальності.

Недолік соціальної нормативності. Під цей термін не розуміються прояви антисоціальної поведінки, хоча при сильній вираженості (82% і більше) таке може мати місце. Слабка вираженість СК А (14% і менше) може бути і в разі, якщо моральні відносини учня вище, ніж пред'являються йому школою моральні вимоги (що, звичайно, не обов'язково, але зустрічається).

VIII. КД - конфліктність з дітьми.

Треба відзначити, що слабка вираженість СК НВ і КД може говорити про спроби встановлення або збереження хороших відносин, але не нормальними, а помилковими способами. Це може бути сигналом

про початок переході «від любові до ненависті», коли прояви поганого ще чергуються з проявами хорошого.

IX. Н - непосидючість або невгамовність.

Нетерплячість, непристосованість до роботи, що вимагає посидючості, концентрації уваги, роздуми, уникнення довготривалих зусиль.

X. ЕН - емоційне напруження або емоційна незрілість. Ознака запізненого емоційного розвитку, що веде в умовах школи до емоційного перенапруження (стресів). Виявляється в інфантильності мови, в тривожності, схильності до сліз тощо.

XI. НС - невротичні симптоми.

Включають ознаки неврозу: переважно неврозу нав'язливих станів - часте моргання, кусання нігтів, смоктання пальців і т. П .; почасти неврозу страху - «слова з нього не витягнеш», говорить безладно.

СК, пов'язані з конституцією і типом нервової системи - О, Н, ЕН, НС, а також частково НД і У, - мають важливе значення для розуміння особистості учня.

XII. З - середня.

Містить кілька зовнішніх ознак - сигналів того, що дитина зростає в неблагополучному середовищі, перш за все це стосується сімейного кола.

XIII. УР - розумовий розвиток.

Констатує рівень відставання в навчанні і оцінку загального враження, виробленого рівнем розумового розвитку дитини («просто дурний»).

XIV. СР - сексуальний розвиток.

Фіксує що дається вчителем загальну оцінку темпів і спрямованості статевих розвитку.

XV. Б - хвороби.

Містить зовнішні ознаки, за якими можна визначити захворювання у дитини, але, звичайно, не дозволяє поставити точний діагноз.

XVI. Ф - фізичні дефекти.

Звертає увагу на ненормальність статури, слабкий зір і слух.

Щоб інтерпретація числової вираженості була адекватною, необхідно:

1) аналізувати не тільки підсумкову вираженість СК, але і відмічені зразки поведінки;

2) залучити додаткові дані про учня, які потрібно отримати від вчителя в бесіді або з складеної вчителем характеристики.

4. Спостережливість як необхідно важлива якість психолога.

Професійна спостережливість у різних контекстах розуміється по-різному. Перш за все варто відзначити, що ця якість є важливою для представників усіх професій типу «людина – людина», тому вона розглядається і в педагогіці, і в медицині, і у психології. Педагог повинен помічати найменші зміни у стані учня, лікарю необхідно відзначати зміни, що відбуваються з пацієнтом, психолог зобов'язаний чітко реагувати на динаміку взаємин із клієнтом.

Існують декілька підходів до визначення спостережливості. Серед основних – розгляд спостережливості як загальної пізнавальної здібності, яка забезпечує ефективність у розумінні й осмисленні світу. Спостережливість як властивість особистості у структурі спеціальних здібностей дозволяє ефективно вирішувати завдання. Як властивість сенсорної організації особистості спостережливість виступає частиною процесу сприйняття навколишнього світу. І, нарешті, спостережливість як здатність у рамках соціальних здібностей формується під час соціалізації особистості та забезпечує зростання соціальної компетентності.

Література

1. Атаманчук Н.М. Практикум із загальної психології Посібник. 2-е вид., випр. і доп. Полтава : Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка; Видавництво «Сімон», 2017.

2. Бочелюк В.Й., Бочелюк В.В. Методика та організація наукових досліджень із психології : навч. посіб. : рекомендовано МОН України. Київ : Центр учб. літ., 2016.

Тема № 2: Експериментальні та не експериментальні методи в психології. Експериментальний метод в психології. Методи опитування. Метод тестів в психології.

Семінарське заняття Експериментальні та не експериментальні методи в психології. Експериментальний метод в психології. Методи опитування. Метод тестів в психології.

Навчальна мета заняття: закріпити й поглибити розуміння здобувачів вищої освіти про експериментальні та не експериментальні методи дослідження в психології.

Кількість години: 4

Навчальні питання:

1. Експериментальні та не експериментальні методи в психології.
2. Експериментальний метод в психології.
3. Методи опитування.
4. Метод тестів в психології.

Методичні вказівки:

1. Експериментальні та не експериментальні методи в психології.

Емпіричні методи — це методи збору первинної інформації. Серед них виділяють обсерваційні методи (спостереження й самоспостереження); різні види експерименту (лабораторний, польовий, природний, що констатує, формуючий); психодіагностичні методи (тести стандартизовані, тести проєктивні, бесіда, інтерв'ю, анкети, опитувальники, соціометрія); праксиметричні методи (прийоми аналізу процесів і продуктів діяльності: хронометрія, циклографія, професіограма, оцінка продуктів діяльності); моделювання; біографічний метод.

Методи обробки даних охоплюють: методи кількісного (статистичний) і якісного (диференціація матеріалу по групах, їхній аналіз) аналізу, що дозволяють установити приховані від прямого сприйняття закономірності.

Інтерпретаційні методи, що припускають різні прийоми пояснення закономірностей, виявлених у результаті статистичної обробки даних, і їхнє зіставлення з раніше встановленими фактами. Вони включають генетичний метод, що представляє собою дослідження генетичних зв'язків (філогенетичний, онтогенетичний, генетичний і соціогенетичний), так зване дослідження «вглиб»; структурний (класифікація, типологізація) метод: психографія, типологічна класифікація, психологічний профіль - дослідження «вшир».

Більше спрощену класифікацію пропонує ІБ. Гріншпун, відповідно до якого методи дослідження підрозділяються на неекспериментальні (різні види спостереження, опитування, анкетування, бесіда, аналіз продуктів діяльності), психодіагностичні (різного роду тести) і експериментальні (метод експерименту й різні його модифікації).

2. Експериментальний метод в психології.

Експеримент — один з головних методів сучасної психології; це дослідження, у процесі якого ми самі викликаємо психічні явища, що цікавлять нас, і створюємо умови, необхідні й достатні для прояву й виміру їхніх зв'язків між собою й обставинами життя людини. Експеримент - це метод збору фактів у спеціально створених умовах, що забезпечують активний прояв досліджуваних явищ. Найважливішим інструментом науки є експеримент - у процесі проведення експерименту дослідник систематично змінює ситуацію з метою визначити ефект від подібних змін і зробити важливі висновки. Те, чим маніпулюють або що змінюють, називається незалежною змінною; результат впливу - це залежна змінна.

Основні ознаки експерименту:

1) активна позиція дослідника; це означає, що дослідник може викликати психічне явище стільки разів, скільки необхідно для перевірки висунутої гіпотези;

2) створення заздалегідь продуманої, штучної ситуації, у якій досліджувана властивість проявляється найкраще і його можна точніше й легше оцінювати.

Багаторазове повторення досвідів (серій експериментів) і достатню кількість випробуваних дозволяють перевірити гіпотези про закономірні зв'язки між явищами за допомогою застосування спеціальних математичних методів.

Результати кожного досвіду записуються до протоколу, де даються загальні відомості про випробуваний, фіксується характер експериментального завдання, час досвіду, дані про експериментатора, результати експерименту, як кількісні, так і якісні, особливості поведінки випробуваних: дії, мова, виразні рухи й т.д.

Основні особливості експерименту зберігаються у всіх його видах: лабораторному, природному, що констатує, формуючому.

Найбільш точними і доказовим вважається лабораторний експеримент, що здійснюється в спеціально обладнаному приміщенні за допомогою різних приладів і пристосувань. Так, наприклад, на спеціальних екранах демонструються фігури, загоряються різнобарвні лампочки, подаються звукові сигнали. При цьому випробуваному нерідко доводиться самому натискати на кнопки, рухати важелі й здійснювати інші відповідні дії. Для реєстрації психофізіологічних показників використовуються датчики, закріплені на тілі випробуваного.

У лабораторних експериментах досліджуються особливості відчуттів і сприйняття, швидкість реакції на різні подразники, обсяг уваги й ін. У зазначеному випадку дані вимірюються й реєструються автоматично, з великою об'єктивністю й точністю. Однак недоліком є відсутність природності й життєвості, оскільки незвичайні умови лабораторії нервують випробуваного,

внаслідок чого він може показати не такі результати, як у природних умовах, і отримані дані будуть мати досить обмежений характер.

3. Методи опитування.

Бесіда - це неекспериментальний метод психологічного дослідження, що передбачає пряме або непряме нагромадження інформації шляхом вербального (словесного) спілкування. Бесіду можна використовувати не тільки як метод збору первинної інформації про людину в процесі спілкування з ним, у результаті його відповідей на цілеспрямовані питання, але і як метод вивчення й з'ясування індивідуально-психологічних особливостей особистості (схильностей, інтересів, ступеня вихованості, відносини людини до життєвих явищ, власним учинкам і ін.).

Бесіда відрізняється порівняно вільною побудовою плану, взаємним обміном думками, пропозиціями. Проходить у формі особистого спілкування по спеціально складеній програмі. Сильна сторона бесіди - у живому контакті дослідника з випробуваним, у можливості індивідуалізації питань, їхнього варіювання, використання додаткових уточнень, у можливості оперативної діагностики вірогідності й повноти відповідей.

У ході бесіди можуть застосовуватися наступні типи питань:

- орієнтовно-психологічні - використовуються для зняття напруги, для переходу від однієї теми до іншої;
- питання-фільтри - дають можливість з'ясувати деякі деталі з життя випробуваних;
- контрольні питання - призначені для перевірки вірогідності отриманої інформації.

Перевага гарна спланованої бесіди або іншого опитування не тільки в тім, що вони дають більше достовірні результати, але й у тім, що відповіді можна обробляти статистично. Так, при масових обстеженнях, результати яких потім піддаються статистичній обробці, використовується стандартизована бесіда з точно сформульованими питаннями. Кожне питання

при цьому має чітку цільову настанову, що дає можливість потім здійснити змістовну інтерпретацію відповідей.

Інтерв'ю є одним з видів бесіди й відноситься до найбільш старих і широко розповсюджених методів одержання інформації про людей, що припускають планомірні дії з певною науковою метою, у ході яких випробуваний повідомляє вербальну інформацію за допомогою ряду умовних питань або вербальних стимулів. Інтерв'ю як специфічна форма бесіди застосовується з метою одержання відомостей не тільки про самого опитаного, але й про інших людей, події й ін.

Інтерв'ю можна розділити на структуроване й неструктуроване. В інтерв'ю першого типу питання ретельно сформульовані й уміло вибудоване в потрібному порядку. У неструктурованому інтерв'ю, навпаки, питання розміщені так, щоб у випробуваного залишалася певна свобода у відповідях.

Інтерв'ю проводиться не тільки в індивідуальній, але й у груповій формі. Групове інтерв'ю наближається за формою до групової дискусії.

Метод інтерв'ю є багатим джерелом інформації. Однак інтерпретація отриманих даних носить часом суб'єктивний характер, на неї можуть впливати пристрасті самого інтерв'юера. Крім того, особистість інтерв'юера може впливати на те, наскільки відкритим і щирим виявить себе випробуваний під час інтерв'ю. З останнім фактом зв'язані можливе утаювання й перекручування життєве важливої інформації. Незважаючи на це, інтерв'ю, особливо доповнене інформацією з більше об'єктивних джерел, є одним з найважливіших методів оцінки особистості.

Опитування являє собою спосіб одержання інформації про досліджуваного індивіда, групу в ході безпосереднього (інтерв'ю) або опосередкованого (анкета) спілкування експериментатора й респондента, тобто випробуваного. Ціль опитування - визначити думки, установки, уявлення людини про себе, оточуючих людей, явища дійсності.

Анкета - емпіричний соціально-психологічний метод одержання інформації на підставі відповідей на спеціально підготовленому й відповідному основному завданню дослідження питання.

Анкета - це опитний аркуш, складений певним чином з урахуванням змісту питань, форми їхнього пред'явлення (відкриті, потребуючі повного розгорнутої відповіді, і закритої, потребуючої відповіді «так» або «ні»), а також кількості й порядку проходження. Порядок проходження питань найчастіше встановлюється методом випадкових чисел.

Анкетування може бути усними або письмовим, проводиться в індивідуальній або груповій формі, однак у всіх випадках воно повинне відповідати вимогам репрезентативності й однорідності вибірки.

Аналіз продуктів (результатів) діяльності (творчості) — це дослідницький метод, що дозволяє опосередковано вивчати сформованість знань і навичок, інтересів і здатностей людини на основі аналізу продуктів його діяльності. Це метод емпіричного вивчення людини через аналіз, інтерпретацію матеріальних й ідеальних (тексти, музика, живопис, тощо) продуктів його діяльності.

Особливість даного методу в тім, що дослідник не вступає в контакт із самим випробуваним, а має справу із продуктами його попередньої діяльності. Використання цього методу ґрунтується на методологічному принципі єдності свідомості й діяльності, відповідно до якого психіка людини не тільки формується, але й проявляється в діяльності.

4. Метод тестів в психології

Метод тестів (від англ. test - випробування, перевірка) - метод психодіагностики, застосовуваний в емпіричних дослідженнях, метод виміру й оцінки різних психологічних якостей і станів індивіда. Основоположниками тестування вважаються Ф. Гальтон, Ч. Спірмен, Р. Б. Кеттелл, А. Провіні, Т. Сімон.

Виникнення тестологічних процедур було обумовлено потребою порівняння індивідів за рівнем розвитку або ступеня виразності різних психологічних якостей. Сам термін «розумовий тест» увів Кеттелл в 1890 р. Початок розвитку сучасної тестології як масового застосування тестів на практиці пов'язане з ім'ям французького психолога Провині, що розробили в співавторстві із Симоном метричну шкалу розумового розвитку, відому за назвою «тест Біне-Симона».

Широкому поширенню, розвитку й удосконалюванню тестів сприяв цілий ряд переваг, які дає цей метод. Тести:

- дозволяють дати оцінку індивіда відповідно до поставленої мети дослідження;
- забезпечують можливість одержання кількісної оцінки на основі квантифікації якісних параметрів особистості й зручності математичної обробки;
- є відносно оперативним способом оцінки великої кількості невідомих осіб;
- сприяють об'єктивності оцінок, що не залежать від суб'єктивних установок особи, що проводить дослідження;
- забезпечують порівнянність інформації, отриманої різними дослідниками у відношенні різних випробуваних.

Традиційно нормою в тестології були середньостатистичні дані, виявлені в результаті попереднього тестування певної групи осіб. Тут необхідно враховувати, що переносити інтерпретацію отриманих результатів можна тільки на ті групи випробуваних, які по своїх основних соціокультурних і демографічних ознаках аналогічні базової.

Типова для тестів стандартизація ситуації забезпечує ним, на відміну від спостереження, більшу об'єктивність результатів. Стандартизація тесту полягає в створенні однакової процедури проведення й оцінки виконання тестових завдань.

Надійність тесту означає погодженість показників, отриманих у тих же самих випробуваних при повторному тестуванні за допомогою того ж тесту або його еквівалентної форми.

Валідність тесту - це ступінь, у якій тест вимірює саме те, для чого він призначений. Валідізація тесту проводиться шляхом виявлення зв'язку між рівнем виконання тестових завдань і незалежним зовнішнім критерієм, що характеризує діяльність і поведінки, щодо яких ведеться дослідження.

По виду інструкції й способу застосування розрізняються індивідуальні й групові тести.

Залежно від того, наскільки в результаті тестування проявляється суб'єктивність дослідника, виділяють тести об'єктивні й суб'єктивні. До об'єктивного ставляться більшість тестів досягнень і психофізіологічні тести, до суб'єктивних - проєктивні тести.

Це розподіл деякою мірою збігається з розподілом на прямі й непрямі тести, які розрізняються в силу того, знають або не знають випробувані значення та ціль тесту.

Для проєктивних тестів типова ситуація, коли випробуваний не інформований про дійсну мету дослідження. При виконанні завдань проєктивних тестів не існує «правильних» відповідей.

Залежно від представленості в тесті мовного компонента виділяють тести вербальні й невербальні. Вербальним, наприклад, є тест на словниковий запас, невербальним - тест, що вимагає як відповідь певних дій.

За формальною структурою розрізняються тести прості, тобто елементарні, на які дається єдина відповідь, і тести складні, що складаються з окремих під-тестів, по кожному з яких повинна бути дана оцінка. При цьому можуть вираховуватися й загальні оцінки. Комплекс декількох одиничних тестів називають тестовою батареєю, графічне зображення результатів по кожному підтесту - тестовим профілем. Нерідко до тестів відносять опитувальники, що задовольняють ряд вимог, пропонованих звичайно до даного методу збору психологічної або соціологічної інформації.

Останнім часом все більше поширення одержують критеріально-орієнтовані тести, що дозволяють оцінювати випробуваного не в зіставленні із середньостатистичними даними популяції, а стосовно заздалегідь заданої норми. Критерієм оцінки в таких тестах є ступінь наближення результату тестування індивіда до так званих «ідеальної норми».

Різні типи об'єктивних тестів згруповані Р. Б. Кеттеллом і Б. Ф. Варбуртоном в 12 груп, які, з одного боку, ілюструють їхню розмаїтість, а з іншого боку - масштабність даного методу дослідження. Ці групи включають:

- тести здібностей (інтелектуальна функція, знання, способи);
- тести вмінь і навичок (зорово-моторна координація, проходження лабіринту);
- тести на сприйняття;
- опитувальники (анкетне опитування про поведження, стан здоров'я та ін.);
- думки (виявлення відносин до інших людей, нормам і ін.);
- естетичні тести (виявлення переваг картин, малюнків);
- проєктивні тести (формалізовані особистісні тести);
- ситуаційні тести (вивчення виконання завдання в різних ситуаціях - індивідуально, у групі, у змаганні й ін.);
- гри, у яких найбільше повно проявляються люди;
- фізіологічні тести (ЕКГ, КГР і ін.);
- фізичні тести (антропометричні);
- випадкові спостереження, тобто вивчення того, як проводиться тест.

Література

1. Атаманчук Н.М. Практикум із загальної психології Посібник. 2-е вид., випр. і доп. Полтава : Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка; Видавництво «Сімон», 2017.

2. Бочелюк В.Й., Бочелюк В.В. Методика та організація наукових досліджень із психології : навч. посіб. : рекомендовано МОН України. Київ : Центр учб. літ., 2016.

Тема № 3: Загальна характеристика проєктивних методик.

Семінарське заняття Загальна характеристика проєктивних методик.

Навчальна мета заняття: закріпити й поглибити розуміння здобувачів вищої освіти про проєктивні методики в психології.

Кількість години: 2

Навчальні питання:

5. Загальна характеристика проєктивних методик.
6. Переваги та недоліки проєктивних методів:
7. Класифікація проєктивних методів.

Методичні вказівки:

1. Загальна характеристика проєктивних методик.

Проективні тести - це сукупність методик для цілісного вивчення особистості, заснованого на психологічній інтерпретації, тобто усвідомленому або неусвідомленому переносі суб'єктом власних властивостей і станів на зовнішні об'єкти під впливом домінуючих потреб, змістів, цінностей.

Термін «проективний метод» запропонував Л. Франк для позначення методів оцінки, коли випробуванним дають певні стимули, зміст яких не припускає чіткою, обумовленою даною культурою відповідей. В основі проєктивних тестів лежить механізм проєкції, відповідно до якого неусвідомлювані якості, особливо недоліки, людина схильний приписувати іншим людям або об'єктам. Подібні методи дозволяють людям «проекувати» на невизначений матеріал свої почуття, потреби, установки й відношення до життя. Передбачається, що у відповідях на тестові стимули виявляються ознаки подавлених імпульсів, захисні механізми особистості й інші її «внутрішні» аспекти.

Опосередковане вивчення особистісних особливостей усуває психологічні захисні механізми, які можуть спотворити картину внутрішнього світу. Відсутність чіткої регламентованості дослідницької ситуації передбачає різні поведінкові реакції, що майже не зазнають стороннього тиску, адекватні вияви індивідуальних особливостей особистості. Це досягається завдяки характерним для проєктивних методів ознакам: 1) неструктурованість, невизначеність стимульного матеріалу, що припускає можливість використання або тлумачення його найрізноманітнішими способами; 2) стисле, узагальнене формулювання інструкцій, що передбачають самовираження і фантазію; 3) створення атмосфери доброзичливості за відсутності оцінних суджень дослідника; 4) не інформованість досліджуваного про діагностичне значення його дій і слів, що дає змогу уникнути навмисних чи мимовільних перекручень при проєкції особистості. Проєктивні методики не мають уніфікованих процедур: дослідник порізному себе поводить із товариськими, активними, упевненими досліджуваними, чи з боязкими, замкнутими, стривоженими. Однак досвід і кваліфікація дослідника, його належність до певного соціокультурного середовища, особливості особистісного розвитку зумовлюють суб'єктивні судження.

Завдяки проєктивним методикам знаходили зв'язки між свідомістю однієї людини і несвідомим іншої. Отже, проєктивні методики є неоднорідною групою психодіагностичних прийомів прогнозування індивідуального стилю поведінки, переживання й афективного реагування у значущих або конфліктних ситуаціях, виявлення неусвідомлюваних аспектів та аномалій особистості.

Першим у 1904-1905 рр. застосував проєктивні методики (тест словесних асоціацій) К.-Г. Юнг. Цей метод був відомий у психології із праць В. Вундта і Ф. Гальтона, однак Юнг відкрив і довів феномен, що є основою всіх проєктивних методик, виявивши можливість за допомогою непрямого впливу на сферу переживань і поведінки людини (комплекси) викликати пертурбації (переструктурування) в експериментальній діяльності. Він довів,

що об'єктивна діагностика здатна розтлумачити несвідомі переживання особистості. Згодом різні варіанти асоціативного тесту застосовували для виявлення почуття провини (детектори брехні М. Вертгаймера та О. Лурії), асоціальних витиснутих потягів (Дж. Брунер, Р. Лазарус, Л. Постмен, Ч. Бріксон та ін.), для відмежування норми від патології (Г. Кеят і А. Розанов). Вважають, що тести незакінчених речень і розповідей походять від асоціативного тесту Юнга.

2. Переваги та недоліки проєктивних методів:

Переваги проєктивних методів:

- тестові стимули відносно неоднорідні й неоднозначні, тому випробуваний не знає, яку психологічну інтерпретацію одержать його відповіді;
- непрямий спосіб подачі тестового матеріалу не пускає в хід психологічні захисні механізми випробуваного, що дає можливість одержувати інформацію про такі аспекти особистості, які сховані від спостереження.

Недоліки проєктивних методів:

- недостатньо стандартизовані;
- відсутня чітка процедура їхнього проведення;
- мають низьку надійність і валідність;
- інтерпретація часто залежить від здогадів і інтуїції психолога, що не сприяє підвищенню наукової цінності проєктивних методів.

3. Класифікація проєктивних методів.

Класифікація проєктивних методів (Л.Ф. Бурлачук, СМ. Морозів):

- конститутивні тести, при яких змістом роботи випробуваного є додання змісту матеріалу, його структурування (тест Роршаха);
- конструктивні тести, що припускають створення цілого з окремих частин («Тест миру» М. Ловенфельда);

- інтерпретаційні тести, що мають метою тлумачення, інтерпретацію подій, пропонування ситуацій, зображень (ТАТ);
- катартичні тести, що передбачають творчу діяльність в особливо організованих умовах (психодрама Дж. Морено);
- експресивні тести, що припускають малювання або аналогічну діяльність на вільну або задану тему (рисункові тести «Будинок - Дерево - Людин» Дж. Бука, «Намалюй людини» і ін.);
- імпресивні тести, що вимагають вибору, переваги одних стимулів іншим (тест М. Люшера);
- аддитивні тести, що припускають завершення фрази, розповіді, історії, тощо.

Особливістю роботи із проєктивними методами є те, що інтерпретація багато в чому залежить від кваліфікації й досвіду психолога.

Література

3. Атаманчук Н.М. Практикум із загальної психології Посібник. 2-е вид., випр. і доп. Полтава : Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка; Видавництво «Сімон», 2017.

4. Бочелюк В.Й., Бочелюк В.В. Методика та організація наукових досліджень із психології : навч. посіб. : рекомендовано МОН України. Київ : Центр учб. літ., 2016.

Тема № 3: Загальна характеристика проєктивних методик.

Практичне заняття Методика Неіснуюча тварина

Навчальна мета заняття: ознайомлення з методикою Неіснуюча тварина та її використанням у практичній роботі, проведення, обробка й інтерпретація отриманих даних.

Час проведення: 2 години

Місце проведення: навчальна аудиторія.

Навчальні питання:

1. Методика Неіснуюча тварина.

Література, матеріально-технічне та методичне забезпечення

1. Криволапчук В.О. Використання проєктивних методів психологічної діагностики у професійно-психологічному відборі кадрів до органів внутрішніх справ : практ. посіб. Київ : ДНДІ МВС України, 2014.

2. Аркуш А4, олівець.

План проведення заняття

I. Вступ.

Методика побудована на теорії психомоторного зв'язку. Для реєстрації стану психіки використовується дослідження моторики (зокрема, моторики малюючої домінантної правої руки - зафіксованої у вигляді графічного сліду руху, малюнка). За І.М. Сеченовим, будь-яке уявлення, що виникає в психіці, будь-яка тенденція, пов'язана з цим уявленням, закінчується рухом (буквально: «Всяка думка закінчується рухом»).

Якщо реальний рух з якоїсь причини не здійснюється, то у відповідних групах м'язів підсумовується певна напруга енергії, що не обходиться для здійснення руху (на представлення - думку) у відповідь. Так, наприклад, образи і думки - представлення, що викликають страх, стимулюють напругу в групах ножної мускулатури і в м'язах рук, що виявилось б необхідним у разі відповіді на страх втечею або захистом за допомогою рук - ударити, затулитися. Тенденція руху має напрям в просторі: видалення, наближення, нахил, випрямлення, підйом, падіння.

II. Основна частина заняття

Малюнок «Неіснуюча тварина» - проєктивна методика дослідження особи; запропонована М.З. Друкаревич.

Випробовуваному пропонують придумати і намалювати неіснуючу тварину, а також дати йому раніше не існуюче ім'я. Теоретичні посилки, покладені в основу створення методики, співпадають з такими у інших проєктивних методик.

При виконанні малюнка аркуш паперу (або полотно картини) є моделлю простору і, окрім стану м'язів, фіксує відношення до простору, тобто виникаючу тенденцію. Простір, у свою чергу, пов'язаний з емоційним забарвленням переживання і часовим періодом: теперішнім, минулим, майбутнім. Пов'язано воно також з дієвістю або ідеально-розумовим планом роботи психіки. Простір, розташоване позаду і зліва від суб'єкта, пов'язаний з минулим періодом і бездіяльністю (відсутністю активного зв'язку між думкою - представленням, плануванням і його здійсненням). Права сторона, простір попереду і вгорі пов'язані з майбутнім періодом і дієвістю. На листі (моделі простору) ліва сторона і низ пов'язані з негативно забарвленими і депресивними емоціями, з невпевненістю і пасивністю. Права сторона (що відповідає домінантній правій руці) з позитивно забарвлені емоціями, енергією, активністю, конкретністю дії.

Окрім загальних закономірностей психомоторного зв'язку і відношення до простору при тлумаченні матеріалу тесту використовуються теоретичні норми операції з символами і символічними геометричними елементами і фігурами.

По складу цей тест - орієнтовний і як єдиний метод дослідження зазвичай не використовується і вимагає об'єднання з іншими методами в якості батарейного інструменту дослідження.

Показана задовільна валідність конвергентна методики шляхом встановлення зв'язку між результатами, отриманими з її допомогою, і даними інших особових методик на матеріалі обстеження пацієнтів психіатричної клініки і осіб, які проходять профдобр в поліцію. Валідність також підтверджена при диференціації хворих невротиками і здорових.

Положення на аркуші. У нормі малюнок розташований на середній лінії вертикально поставленого листа. Положення малюнка ближче до верхнього краю листа (чим ближче, тим більше виражено) трактується як висока самооцінка, як невдоволення своїм положенням у соціумі, недостатністю

визнання з боку навколишніх, як претензія на просування і визнання, тенденція до самоствердження.

Положення малюнка в нижній частині - зворотна тенденція: непевність у собі, низька самооцінка, пригніченість, нерішучість, незацікавленість у своєму положенні в соціумі, у визнанні, відсутність тенденції до самоствердження.

Центральна значеннева частина фігури (голова або деталь, що її заміщує). Голова повернена вправо - стійка тенденція до діяльності, дієвості: майже усе, що обмірковується, планується чи здійснюється, принаймні, починає здійснюватися (якщо навіть і не доводиться до кінця). Випробуваний активно переходить до реалізації своїх планів, схильностей.

Голова повернена вліво - тенденція до рефлексії, міркувань. Це не людина дії: лише незначна частина задумів реалізується чи хоча б починає реалізовуватися. Нерідко також острах перед активною дією і нерішучість. (Варіант: відсутність тенденції до чи дії острах активності - варто вирішити додатково.)

Положення «анфас» трактується як егоцентризм.

На голові розташовані деталі, що відповідають органам почуттів - вуха, рот, очі. Значення деталі «вуха» - пряме: зацікавленість в інформації, значимість думки навколишніх про себе. Додатково за іншими показниками і їх сполученням визначається, починає випробуваний що-небудь для завоювання позитивної або оцінки тільки дає на оцінки навколишніх відповідні емоційні реакції (радість, гордість, образа, засмучення), не змінюючи свого поведіння. Відкритий рот у сполученні з язиком при відсутності промальовування губ трактується як велика мовна активність (балакучість), у сполученні з промальовуванням губ - як чуттєвість; іноді і те й інше разом. Відкритий рот без промальовування язика і губ, особливо зарисований, трактується як легкість виникнення побоювань і страхів, недовіри. Рот із зубами - вербальна агресія, у більшості випадків - захисна (огризається, задирається, грубить у відповідь на звертання до нього

негативної властивості, осуд, осудження). Для дітей і підлітків характерний малюнок зарисованого рота округлої форми (боязкість, тривожність).

Очі - символ властивій людині переживання страху: підкреслюється різким промальовуванням радужки.

Вії - істероїдно-демонстративні манери поведінки; для чоловіків: жіночні риси характеру з промальовуванням зіниці і радужки збігаються рідко. Вії - також зацікавленість у замилюванні навколишніх зовнішньою красою і манерою вдягатися, додання цьому великого значення.

Збільшений (відповідно до фігури в цілому) розмір голови говорить про те, що випробуваної цінує раціональний початок (можливо, і ерудицію) у собі і навколишніх.

На голові також бувають розташовані додаткові деталі: наприклад, рога - захист, агресія. Визначити по сполученню з іншими ознаками - пазурами, щетиною, голками - характер цієї агресії: спонтанна чи захисно-відповідна. Пера - тенденція до самоприкрашання і самовиправдання, до демонстративності.

Грива, вовна, подоба зачіски - чуттєвість, підкреслення своєї підлоги і, іноді, орієнтування на свою сексуальну роль.

Опорна частина фігури (ноги, лапи, іноді - постамент). Розглядається обґрунтованість цієї частини стосовно розмірів усієї фігури і за формою:

а) обґрунтованість, обдуманість, раціональність ухвалення рішення, шляху до висновків, формування судження, опора на істотні положення і значиму інформацію;

б) поверховість суджень, легкодумство у висновках і необґрунтованість суджень, іноді імпульсивність ухвалення рішення (особливо при чи відсутності майже відсутності ніг).

Звернути увагу на характер з'єднання ніг з корпусом: з'єднання точне, чи ретельно недбало, слабо з'єднані чи не з'єднані зовсім - це характер контролю за своїми міркуваннями, висновками, рішеннями. Однотипність і односпрямованість форми ніг, лап, будь-яких елементів опорної частини -

конформність суджень і установок у прийнятті рішень, їхня стандартність, банальність. Розмаїтість у формі і положенні цих деталей - своєрідність установок і суджень, самостійність і не банальність; іноді навіть творчий початок (відповідно незвичайності форми) чи інакомислення (ближче до патології).

Частини, що піднімаються над рівнем фігури. Можуть бути функціональними чи що прикрашають: крила, додаткові ноги, щупальця, деталі панцира, пера, бантики начебто завитушки-кучерів, квітково-функціональні деталі - енергія охоплення різних областей людської діяльності, впевненість у собі, «самопоширення» з неделікатним і нерозбірливим утиском навколишніх, або допитливість, бажання бути спільником як можна в більшому числі справ навколишніх, завоювання собі місця під сонцем, захопленість своєю діяльністю, сміливість підприємств (відповідно значенню деталі-символу - чи крила щупальця тощо). Деталі, що прикрашають - демонстративність, схильність звертати на себе увага навколишніх (наприклад, неіснуюча подоба коню в султані з павиних пер).

Хвости. Виражають відношення до власних дій, рішенням, висновкам, до своєї вербальної продукції - судячи з тому, чи повернені ці хвости вправо (на листі) або вліво. Хвости повернені вправо - відношення до своїх дій і поводження. Вліво - відношення до своїх думок, рішенням; до упущених можливостей, до власної нерішучості. Позитивне чи негативне фарбування цього відношення виражені напрямком хвостів нагору (упевнено, позитивно, бадьоро) чи падаючим рухом униз (невдоволення собою, сумнів у власній правоті, жаль про зроблене, сказаному, каяття тощо). Звернути увагу на хвости, що складаються з декількох, іноді повторюваних, ланок, на особливо пишні хвости, особливо довгі й іноді розгалужені.

Контури фігури. Аналізуються за наявністю або відсутністю виступів (типу щитів, панцирів, голок), промальовування і затемнення лінії контуру. Це захист від навколишніх, агресивна - якщо вона виконана в гострих кутах; зі страхом і тривогою - якщо має місце затемнення, «забруднення» контурної

лінії; з побоюванням, підозрілістю - якщо поставлені щити, «заслони», лінія подвоєна. Спрямованість такого захисту - відповідно просторовому розташуванню: верхній контур фігури - проти вищестоящих, проти облич, що мають можливість накласти заборона, обмеження, здійснити примус, тобто проти старших за віком, батьків, учителів, начальників, керівників; нижній контур - захист проти глузувань, невизнання, відсутності авторитету в нижчестоящих підлеглих, молодших, острах осуду; бічні контури - недиференційована тривожність і готовність до самозахисту будь-якого порядку й у різних ситуаціях; ті ж саме - елементи «захисту», розташовані не по контурі, а усередині контуру, на самому корпусі тварини.

Праворуч - більше в процесі діяльності (реальної). Ліворуч - більше захист своїх думок, переконань, смаків.

Загальна енергія. Оцінюється кількість зображених деталей - тільки необхідна кількість, щоб дати представлення про придуману неіснуючу тварину (тіло, голова, чи кінцівки тіло, хвіст, крила тощо): із заповненим контуром, без штрихування і додаткових ліній і частин, просто примітивний контур, - чи має місце щедре зображення не тільки необхідних, але «ускладнюючих» конструкцію додаткових деталей. Відповідно, чим більше складових частин і елементів (крім самих необхідних), тим вище енергія. У зворотному випадку - економія енергії, астеничність організму, хронічне соматическое захворювання. (Тим же саме підтверджується характером лінії - слабка паутинообразна лінія, «возить олівцем по папері», не натискаючи на нього.) Зворотний же характер ліній - жирна з натиском - не є полярним: це не енергія, а тривожність. Варто звернути увагу на різко продавлені лінії, видимі навіть на зворотній стороні листа (судорожний, високий тонус м'язів руки, що малює) - різка тривожність.

Звернути увагу також на те, яка деталь, який символ виконаний у такий спосіб (тобто до чого прив'язана тривога).

Оцінка характеру лінії (дубляж лінії, недбалість, неакуратність з'єднань, «острівці» лінії, які знаходяться одна на одній, зачорніння частин малюнка,

«запачкивание», відхилення від вертикальної осі, стереотипності ліній тощо). Оцінка здійснюється так само, як і при аналізі піктограми. Те ж - фрагментарність ліній і форм, незакінченість, оборваність малюнка.

Тематично тварини поділяються на тих, що загрожує, нейтральних (подоби Лева, бегемота, чи вовка птаха, равлика, мурахи, або білки, собаки, кішки). Це відношення до власної персони і до своєму «Я», представлення про своє положення у світі, як би ідентифікація себе по значимості (із зайцем, комашкою, слоном, собакою тощо). У даному випадку тварина, що малюється - представник самого що малює.

Уподібнення тварини, що малюється, людині, починаючи з постановки тварини в положення прямоходіння на двох лап, замість чотирьох чи більш і закінчуючи удяганням тварини в людський одяг (штани, спідниці, банти, пояси, плаття), включаючи подібність морди на обличчя, ніг і лап на руки, - свідчить про інфантильність, емоційну незрілість, відповідно ступеню виразності подібності тварини до людини. Механізм подібний (і рівнобіжний) алегоричному значенню тварин і їх характерів у казках, притчах тощо.

Ступінь агресивності виражений кількістю, розташуванням і характером кутів у малюнку, незалежно від їхнього зв'язку з тією чи іншою деталлю зображення. Особливо вагомі в цьому сенсі прямі символи агресії - пазурі, зуби, дзьоби. Варто звернути увагу також на акцентування сексуальних ознак - сосків, грудей при людиноподібній фігурі й ін. Це відношення до підлоги, аж до фіксації на проблемі сексу. Фігура кола (особливо нічим не заповненого) символізує і виражає тенденцію до скритності, замкнутість, закритість свого внутрішнього світу, небажання давати зведення про себе навколишнім, нарешті, небажання піддаватися тестуванню. Такі малюнки звичайно дають дуже обмежену кількість даних для аналізу.

Звернути увагу на випадки умонтування механічних частин у тіло «тварини» - постановка тварини на постамент, тракторні чи танкові гусениці, триніжок; прикріплення до голови пропелера, гвинта; умонтування в око

електролампи, у тіло і кінцівки тварини - рукояток, клавіш і антен. Це спостерігається частіше в хворих шизофренією і глибоких шизоїдів.

Творчі можливості виражені звичайно кількістю її елементів, що сполучаються у фігурі: банальність, відсутність творчого початку приймають форму «готового», що існує тварини (люди, коні, собаки, свині, риби), до якого лише прилаштовується «готова» існуюча деталь, щоб на мальована тварина стала неіснуючим - кішка з крилами, риба з перами, собака з лапами тощо. Оригінальність виражається у формі побудови фігури з елементів, а не цілих заготівель.

Назва може виражати раціональне з'єднання значеннєвих частин (літаючий заєць, «бегекот», «мухожер» тощо). Інший варіант - словотвір із книжково-науковим, іноді латинським суфіксом чи закінченням («ратолетіус» тощо). Перше -раціональність, конкретна установка при орієнтуванні й адаптації; друге - демонстративність, спрямоване головним про раз на демонстрацію власного розуму, ерудиції, знань. Зустрічаються назви поверхнево-звукові без всякого осмислення («ляліє», «ліюшана», «фатікер» тощо), відображає легковажне відношення до навколишніх, невміння враховувати сигнал небезпеки, наявність афективних критеріїв в основі мислення, перевага естетичних елементів у судженнях над раціональними.

Спостерігаються іронічно-гумористичні назви («рино-цурка», «пузиренд» тощо) - при відповідно іронічно-поблажливому відношенні до навколишнього. Інфантильні назви мають звичайно повторювані елементи («тру-тру», «лю-лю», «кускус» тощо). Схильність до фантазування (частіше захисного порядку) виражена звичайно подовженими назвами («аберосілотиклірон», «гулобарніклетамієшиння» тощо).

III. Заключна частина заняття

У групі необхідно наприкінці заняття обговорити особливості проведення, переваги й недоліки методики.

Тема № 5: Методи дослідження та розвитку пам'яті та мислення

Практичне заняття. Методи дослідження та розвитку пам'яті та мислення
Навчальна мета заняття: сформувати у курсантів навички психодіагностичного дослідження пам'яті.

Час проведення: 2 години

Місце проведення: навчальна аудиторія.

Навчальні питання:

1. Методика Джекобсона.
2. Проба на запам'ятовування десяти слів.
3. Проба на асоціативну пам'ять.
4. Методика визначення обсягу оперативної пам'яті «Подвійного рахунку» Л.С. Мучника.

Література, матеріально-технічне та методичне забезпечення

1. Чала Ю.М., Шахрайчук А.М. Психодіагностика : навчальний посібник. Харків : НТУ «ХПІ», 2018.
2. Стимульний матеріал для методик з вивчення пам'яті.

План проведення заняття

I. Вступ.

Короткочасна пам'ять (КП) - вид пам'яті, що характеризується нетривалим часом збереження матеріалу. Основною характеристикою КП є її об'єм. Об'єм КП вимірюється числом символів, які можуть бути відтворені негайно після їх однократного пред'явлення. Об'єм КП обмежений (7 ± 2 елементи), однак, це обмеження можна перебороти, зв'язуючи матеріал у блоки, укрупнюючи тим самим одиницю інформації. Особливим варіантом КП є оперативна пам'ять (ОП), у якій збереження матеріалу обумовлене необхідністю втримання проміжних елементів діяльності, без яких неможливе досягнення певного результату.

II. Основна частина заняття

1. Вимір об'єму короткочасної пам'яті.

Для проведення методики виміру обсягу КП Джекобсона необхідно підготувати експериментальний матеріал у вигляді рядів двохзначних цифр, організованих у такий спосіб:

1. Спроба: 4 ряди по 4 числа;
2. Спроба: 4 ряди по 5 чисел;
3. Спроба: 4 ряди по 6 чисел;
4. Спроба: 4 ряди по 7 чисел.

Наприклад, 1. 79 12 34 85 2. 78 53 19 24 80

48 56 96 72 23 45 14 79 36

16 93 72 54 97 24 15 68 71

83 60 49 31 69 28 53 40 19 тощо.

Кожен ряд пред'являється випробуваному один раз. За пред'явленням ряду експериментатором, треба його відтворення випробуванням. Між досвідами перерва в 5 хв. Об'єм короткочасної пам'яті обчислюється по формулі:

Де A --- і довжина ряду, правильно відтвореного у всіх 4 рядах спроби.

$$V = A + \frac{m}{n} + \frac{1}{2}$$

M - кількість правильно відтворених рядів більших, ніж A .

N - кількість досвідів (у цьому випадку $N = 4$).

Проба на запам'ятовування десяти слів. Обстежуваному зачитують десять двоскладових слів, підібраних так, щоб між ними важко було встановити будь-які смислові відносини. Інакше обстежуваний може облегшити для себе завдання, використавши певні мнемотехнічні прийоми. Через 20-30 хв. обстежуваному пропонують повторити запам'яталися йому

слова. Тих, у яких ослаблення пам'яті визначається клінічно, просять зробити це через 10-15 хв.

У проміжку бажано уникати завдань, пов'язаних із запам'ятовуванням словесного матеріалу, можна провести дослідження за таблицями Шульте, коректурної проби тощо. У протоколі досвіду відзначають слова, звані правильно і помилково. Зазвичай здорові обстежувані відтворюють 10 слів вже після 4-5 повторень, при тренуваній пам'яті - після двох повторень. Зразковий вид протоколу проби на запам'ятовування 10 слів здоровим обстежуваним:

Слова	I	II	III	IV	Через 30 сек.
гора	+	+	+	+	+
ігла	+	+	+	+	+
роза		+	+	+	+
кішка			+	+	+
вино	+	+	+	+	+
пальто			+	+	+
книга	+	+	+	+	+
вікно				+	+
пила			+	+	+

Проба на асоціативну пам'ять. Обстежуваному пропонують десять пар щодо однорідних слів, між якими легко встановлюються смислові зв'язки. наприклад:

річка - море
яблуко - груша
гармонь - гітара
ранок вечір
брат - сестра
золото - срібло

пальто - шапка
голуб - ворона
автомобіль - трамвай
книга - зошит

Психодіагност зачитує пари слів, чітко відділяючи їх паузами, потім повторює перше слово кожної пари, а обстежуваний називає друге. Зазвичай здорові обстежувані виконують завдання після двох повторень, а іноді після першого зачитування слів. Проба асоціативну пам'ять є одним з варіантів діагностики опосередкованого запам'ятовування. В роботі можлива наступна модифікація: досліджуваного для запам'ятовування називають 10 груп парних асоціацій, складених за певним принципом смислового зв'язку. Це різні відносини понять: протилежні поняття (південь - північ, любов - ненависть), поняття різної величини (пагорб - гори, страх - жах), вмістилище і вміщує (графин - вода, шафа - одяг), причина і наслідок (укол - біль), частина і ціле (слово-фраза, зерно - колос), об'єкт праці і знаряддя (земля - лопата), абстрактні і конкретні поняття (мистецтво - картина). Далі пропонуються пари слів, що утворюють судження (орел птах), звичні словосполучення (точка - тире), складні слова (курка - портсигар). Після перевірки запам'ятовування кожної групи слів влаштовується перерву на дві хвилини, а після пред'явлення п'яти груп слів - на 30 хв. Зіставлення результатів, одержуваних у одного і того ж хворого, дозволяє судити про більшу чи меншу збереження механічної і логічної (семантичної) пам'яті, порівнювати показники безпосереднього і опосередкованого запам'ятовування.

Методика «Подвійного рахунку» Мучника Л.С. Випробуваному пред'являються цифрові ряди, але випробуваний повинен утримувати в пам'яті не елементи ряду, а ті числа, які виходять при додаванні елементів пари. Завдання випробуваного робити арифметичні обчислення й утримувати в пам'яті послідовно, що утворюються результати.

Інструкція випробуваному: «Я буду читати Вам ряди цифр. Ваше завдання - обчислити суму кожної пари цифр і запам'ятати результат.

Наприклад, я говорю 2 3 - Ви обчислюєте $2 + 3 = 5$ і запам'ятовуєте 5. Відтворювати суми треба в тому ж порядку, у якому Ви їх обчислювали».

Експериментальний матеріал для методики «Подвійний рахунок».

Пропоновані цифри	Суми, що підлягають запам'ятовуванню
23, 61	5 7
71, 32	8 5
52, 13, 72	7 4 9
43, 21, 41	7 3 5
71, 31, 52, 63	8 4 7 9
21, 62, 32, 16	3 8 5 7
23, 42, 81, 12, 43	5 6 9 3 7
34, 12, 54, 23, 13	7 3 9 5 4
51, 62, 13, 25, 41, 12	6 8 4 7 5 3
43, 21, 36, 22, 62, 14	7 3 9 4 8 5
24, 51, 12, 27, 62, 31, 23	6 6 3 9 8 4 5
14, 61, 26, 21, 45, 24, 13	5 7 8 3 9 6 4

III. Заключна частина заняття

Проблема пам'яті є традиційною для психології. Це пов'язане з винятковою важливістю процесів пам'яті в різних видах людською діяльністю.

Тема № 9. Методи дослідження ціннісно-мотиваційної сфери.

Практичне заняття 2. Методика мотиваційних тенденцій В.А. Семиченко.

Навчальна мета заняття: набуття здобувачами вищої освіти навичок з використання методів дослідження ціннісно-мотиваційної сфери.

Кількість годин: 2.

Навчальні питання:

1. Методика мотиваційних тенденцій В.А. Семиченко.

Література, матеріально-технічне та методичне забезпечення:

1. Стимульний матеріал Методики мотиваційних тенденцій В.А. Семиченко.

План проведення заняття:

I Порядок проведення вступу

Методика мотиваційних тенденцій В.А. Семиченко являє собою модифікацію методу мотиваційної індукції (МІМ) Ж. Ньюттена. Даний метод направлений на вивчення основних мотиваційних прагнень і є переліком з ряду незакінчених речень щодо передбачуваних цілей і бажань. Досліджуваному пропонується закінчити ці речення.

При обробці відповіді випробовуваних диференціюються за 10 основними категоріями, що відображає зміст мотивації:

S - деякий аспект особистості самого суб'єкта, будь-яка активність суб'єкта по відношенню до самого себе, саморозвиток («Я працюю над своїми недоліками», «Я прийняв рішення жити самотійно»).

R - Всяка активність, спрямована на виконання чого-небудь, в тому числі активність в цілому, професійна діяльність, навчання («Я готуюся до іспиту з англійської», «Я хочу знайти улюблену роботу»).

C - все, що включає соціальні контакти («Коли-небудь я вийду заміж і народжу дітей»), в тому числі **CI** - мотивація, сформульована для третьої особи («Я мрію про те, що мої учні стануть видатними математиками», «Мені дуже сподобалося б, якби мої друзі влаштували мені гучне свято»).

E - активність в зв'язку з отриманням інформації, знань, дослідженням («Моє велике бажання - це подивитися, яке життя буде в майбутньому»).

Т - мотивація, пов'язана з релігійними й трансцендентально цінностями («Я сподіваюся на Бога», «У мене сильне прагнення до життя»).

Р - все, що пов'язано з бажанням володіти чимось («Я безумовно хочу завести собаку»).

Л - активність, пов'язана з відпочинком, дозволям («Я мрію про те, що поїду на море і буду лежати на пустельному піщаному пляжі», «Я страшенно хочу спати»).

Ті - всі відповіді, що стосуються проведеного тесту («Я страшенно хочу скоріше закінчити цей тест»).

У - не класифікується й недоречно дані відповіді («Я очікую невідомого», «Я нічого не хочу за всяку ціну»).

Закодовані таким чином відповіді випробовуваних підсумовуються.

Аналіз отриманих даних дозволяє судити про сферу потреб, ціннісних орієнтаціях, ідеалах випробовуваних. Отриманий в ході роботи з цією методикою матеріал дозволяє виявити також тимчасову перспективу устремлінь випробовуваних. З цією метою використовується спрощений «ключ» для оцінки відповідей з точки зору локалізації цілей у часі.

Для формалізації відповідей використовуються наступні критерії:

Мин. - минуле («Я шкодую про допущені помилки»).

Сп. - справжнє (включає в себе зараз, а також те, чим випробуваний займається в даний час і буде робити це протягом якогось кінцевого періоду часу («Я працюю над науковою статтею»).

Май. - майбутнє («Я бажаю якомога швидше піти у відпустку», «Я зроблю все можливе, щоб реалізувати свої плани»).

Ж - життя (випробуваний називає якісь вміння, навички або цінності, які можуть бути притаманні людині протягом усього життя або є об'єктом його мрій також протягом життя («Я страшенно хочу вміти співати», «Я бажаю благополуччя і здоров'я моїм близьким »). У запропонованій модифікації здобувачам даються листи з переліком незакінчених речень і пропонується уважно ознайомитися з умовами роботи.

II Порядок проведення основної частини

Провести та скласти висновок за отриманими результатами методики.

III Порядок проведення заключної частини

В групі необхідно наприкінці заняття обговорити, які є недоліки та переваги методики мотиваційних тенденцій В.А. Семиченко.

Тема № 10: Методи дослідження емоційно-вольової сфери.

Практичне заняття.

Навчальна мета заняття: набуття здобувачами вищої освіти навичок з використання методики Вербальний фрустраційний тест.

Кількість годин: 2.

Навчальні питання:

1. Вербальний фрустраційний тест.

Література, матеріально-технічне та методичне забезпечення:

1. Стимульний матеріал методики Вербальний фрустраційний тест.

План проведення заняття:

I Порядок проведення вступу

Вербальний фрустраційний тест дозволяє вимірювати інтенсивність, спрямованість і тип фрустраційної реакції. Але також з її допомогою можна діагностувати емоційну зрілість індивіда і рівень самоконтролю, ієрархію його цінностей, коло значущих для нього людей, ставлення до протилежної статі, самооцінку, зону конфлікту тощо. Особливості особистості проявляються яскравіше в стані емоційної напруги. Тому психологи уважно вивчають реакції індивіда в ситуації фрустрації.

II Порядок проведення основної частини

Провести, обробити відповідно до «ключа» та скласти висновок за отриманими результатами методики (додаток І).

Оцінки від 1 до 6 балів інтегруються в сумарні за двома категоріями: висловлювання і почуття. Таким чином, 5, 6 балів - виражена агресія звинувачення зовні. 1, 2 бали - виражена аутоагресія. Дані дослідження в балах проставляються у відповідних осередках реєстраційного листа, визначаються сфери відносин, що викликають у обстежуваного найбільшу агресію, а також найбільш фрустровані цінності, що дозволить вибудувати ієрархію цінностей обстежуваного особи. Потім: 1. сумміруються бали в вертикальних шпальтах і діляться на кількість фруструючих осіб, що дозволить виявити усереднену оцінку ступеня агресивності по кожній ціннісній категорії; 2. сумуються і діляться на 7 (кількість пред'явлених цінностей) бали в горизонтальних рядках, що допоможе скласти уявлення про найбільш напруженою потреби. Е - це сума всіх балів по вертикалі, поділена на число осіб, n, що викликають фрустрацію у випробуваного своїми висловами; особи вибираються в залежності від ситуації і віку випробуваного.

Максимальні значення по a, b, c, d, e, f, g виявляють найважливіші цінності, фрустрація яких викликає найбільш агресивну реакцію.

Мінімальні значення по пунктам 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13 виявляє значущих інших, в присутності яких підвищується самоконтроль.

$$\text{Если } \frac{\{1+4+6+7+9\}}{n} \text{ значимо больше чем } \frac{\{2+3+5+8+10\}}{n}$$

(або навпаки), то виявляється різниця в проявленій агресивності в контактах з протилежною статтю. Зокрема, в першому випадку (коли перша величина більше другий) виявляється більш агресивне ставлення до жінок, а в другому - велика агресія спрямована на представників чоловічої статі. В цілому переважання відповідей, оцінюваних в середньому 3 або 4 бали характерно для стійкої норми і добре контрольованої особистості, при цьому оцінка 3 характерна для осіб з помірно вираженими гіпотімно, гальмування рисами. Переважання оцінок 4 більш характерно для вольових, активних,

оптимістичних особистостей. Агресивність звинувачення зовні - 5 або 6 властива акцентуантів по гіпертимному типу і агресивним (експлозівним, збудливим, нестійким і імпульсивним) особистостям з поганим самоконтролем. Агресивність, спрямована на самого себе - 2 або навіть 1 бал - характерна для гіпотімної акцентуації, тобто осіб з тривожно-недовірливими рисами, сентизивних, песимістичних інтровертів. Низька агресивність, як правило, виявляється в тій сфері міжособистісних відносин, яка надзначується і сприяє блокуванню агресії або посилення контролю розуму, гальмувати негативні емоційні прояви.

Цінності:

a / зовнішній вигляд

b / здоров'я

c / характер

d / благополуччя

e / соціальний статус

f / кругозір

g / моральність.

Виражена заклопотаність контактами з протилежною статтю проявляється значною перевагою балів агресивності по відношенню осіб своєї статі в порівнянні з реакціями на осіб протилежної статі. Максимальна агресивність виявляється при фрустрації, спрямованої на найбільш значущі для обстежуваного особи цінності. Якщо коло найбільш значущих контактів визначається найбільш низькими балами, то максимальні бали виявляються в найменш значимою сфері відносин. Для більшості це - вуличні контакти. Висока агресивність виявляється також в зоні найбільш неблагополучних контактів, в зоні конфлікту.

Стандартизація даної методики виявила значні кількісні показники вираженої агресивності (Е / n дорівнюють 5 або 6 балів) у емоційно незрілих особистостей: збудливих, емоційно лабільних, паранояльних і експлозівних. У

сентизивних, інтровертних, тривожних і індивідуалістична особистостей значимо частіше зустрічалися самозвинувачення реакції ($E / n = 1$ або 2 бали). Зона конфлікту, що виявляється максимальними балами, може бути сімейною, виробничою (або навчальною), інтимною (відносини між статями) або генералізованою - при вираженій афективної нестійкості.

III Порядок проведення заключної частини

В групі необхідно наприкінці заняття обговорити, які має переваги та недоліки Вербальний фрустраційний тест.

3. Рекомендована література (основна, допоміжна), інформаційні ресурси в Інтернеті

Основна:

5. Атаманчук Н.М. Практикум із загальної психології Посібник. 2-е вид., випр. і доп. Полтава : Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка; Видавництво «Сімон», 2017.
6. Бочелюк В.Й., Бочелюк В.В. Методика та організація наукових досліджень із психології : навч. посіб. : рекомендовано МОН України. Київ : Центр учб. літ., 2016.
7. Варій М.Й. Психологія : навч. посіб. : рекомендовано МОН України. Київ : Центр учб. літ., 2016.
8. Варій М.Й. Психологія особистості : навч. посіб. Київ : Центр учб. літ., 2018.
9. Долинська Л.В., Волошина В.В., Ставицька С.О., [Загальна психологія: Практикум: Навч. посіб.](#) Київ : Каравела, 2019.
10. Максименко С.Д. Загальна психологія : навч. посіб. Київ : Центр учб. літ., 2018.
11. Морозов О.М. Психологія особистості: оперативна аудіовізуальна діагностика : навч. посібник. Київ : Вид. Паливода А.В., 2018.
12. Приходько І.І. Професійний психологічний відбір майбутніх офіцерів внутрішніх військ МВС України : монографія. Харків : Акад. ВВ МВС України, 2018.
13. Психологічне дослідження творчого потенціалу особистості : монографія / наук. кер. авт. кол. В.О. Моляко. Київ : Пед. думка, 2018.

Допоміжна:

1. Загальна психологія : підручник : затверджено МОН України / О.В. Скрипченко, Л.В. Долинська, З.В. Огороднійчук та ін. Київ : Либідь, 2015.
2. Загальна психологія з практикумом: лабораторний практикум частина 1 з дисципліни для студентів денної та заочної форм навчання спеціальності 053 Психологія / укладач Барчі Б.В. Мукачєво: МДУ, 2017.
3. Загальна психологія: хрестоматія : навч. посіб. : рекомендовано МОН України / уклад.: О.В. Скрипченко, Л.В. Долинська, З.В. Огороднійчук та ін. Київ: Каравела, 2018.
4. Ільїна Н.М., Мисник С.О. Загальна психологія: теорія та практикум. Навчальний посібник. К. : Університетська книга, 2017.
5. Кириленко Т. С. Психологія: емоційна сфера особистості: Навч. посібник. Київ : Либідь, 2017.
6. Клименко В. В. Психологія творчості : навчальний посібник. Київ : Центр навч. літератури, 2016.
7. Козляковский П. А. Загальна психологія: Навч. посібник: 2 т.-2-ге вид., доп. і переробл. Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. П. Могили, 2014.
8. Методика діагностики практичного інтелекту учнівської молоді : методичний посібник / В. П. Тименко, А. В. Малиношевська, М. Ю. Мельник, О. Г. Грицан. Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України. 2017.

9. Носенко Е.Л. Емоційний інтелект як чинник досягнення життєвого успіху: монографія. Київ : Освіта України, 2016.

10. Формування лідерства і прихильності до здорового способу життя у військовослужбовців і працівників правоохоронних органів України : навч. посіб. : рекомендовано МОН України / В.І. Барко, О.В. Бойко, Ю.Б. Ірхін та ін. Київ : К.І.С., 2018.

11. URL:http://psychologis.com.ua/metodika_cennostnye_orientacii_rokicha.htm

12. URL:http://psychologis.com.ua/test_mezhlichnostnyh_otnosheniy_liri.htm